

GETTING LOST IN TRANSLATION

Vroeger draaide het moderne vreemdetalenonderwijs bijna volledig om vertalen – gortdroge teksten die bijna woord voor woord zo correct mogelijk vertaald dienden te worden en waarbij iedere vorm van dichtelijke vrijheid genadeloos werd afgestraft. Vertalen kreeg een suf en saai imago en werd op den duur bijna volledig uit het curriculum verwijderd. Zonde, want vertalen kan naast leerzaam ook ontzettend leuk en motiverend zijn. Hoog tijd voor een comeback van vertalen in de les.

LAURA MEERSHOEK

‘Mevrouw, dit gaat echt nooit lukken...’ De leerling voor mijn neus kijkt me wanhopig aan. Nog geen halfuur geleden pochte dezelfde leerling dat de vertaalopdracht die ik de klas gegeven had een eitje was. Na een korte blik op de tekst te hebben geworpen, schudde hij zo een ruwe vertaling van de eerste paar regels uit zijn mouw. ‘Heel goed. Dat is inderdaad een correcte vertaling van de tekst,’ zei ik, ‘maar je hebt wel iets over het hoofd gezien.’ Een niet begripvolle blik. ‘Wat dan?’ ‘Hoe ga je die tekst zingen?’

De tekst die ik mijn leerlingen heb voorgelegd, is niet zomaar een tekst – het is een popliedje. Als ik de clip opzet op YouTube beginnen er al een paar

leerlingen voorzichtig mee te neuriën. De week ervoor had ik havo 4 mijn plan voorgelegd om mee te doen aan de scholierenprijsvraag van de vertaalwedstrijd Nederland Vertaalt. Ik vertelde enthousiast over mijn master literair vertalen en de scripties die ik geschreven had over het vertalen van musicals en humor. Mijn enthousiasme – en het vooruitzicht met popmuziek aan de slag te mogen in plaats van de zoveelste leestekst uit de leergang – had een zeer motiverende uitwerking op mijn leerlingen. De keuze om samen deel te nemen aan Nederland Vertaalt was snel gemaakt.

De clip is afgelopen, maar voordat de leerlingen zich op het vertalen van de tekst mogen storten, krijgen ze eerst wat klassikale instructie. Ze realiseren zich op dit moment nog niet dat goed vertalen een hele kunst

Foto: Anda van Riet

is. De komende lessen zal er veel gevraagd worden van hun creativiteit en inventiviteit. De leerling die even een vertaling uit zijn mouw dacht te kunnen schudden, dacht alleen na over betekenis, maar bij het vertalen van een liedtekst komen er ook een aantal andere criteria kijken die minstens net zo belangrijk zijn.

Vijf criteria

Peter Low (2003) vergelijkt het vertalen van liedteksten met een pentatlon, een vijfkamp. De atleten nemen het in vijf verschillende onderdelen tegen elkaar op en moeten proberen op elk onderdeel optimaal te scoren. Soms moeten ze daarvoor energie besparen bij het ene onderdeel en ervoor kiezen om tweede of derde te worden, zodat ze op een onderdeel later op de dag ook nog

goed kunnen presteren. De vertaler moet eenzelfde afweging maken voor de vijf criteria die belangrijk zijn bij het vertalen van een liedtekst: betekenis, rijm, ritme, natuurlijkheid en zingbaarheid. Een optimale score voor betekenis kan leiden tot een slechte score voor bijvoorbeeld ritme. In dat geval is het beter om ervoor te kiezen een aantal punten te verliezen bij betekenis en zo tot een vertaling te komen die beter in het ritme past.

Hoe kunnen we leerlingen nu helpen bij het maken van een goede vertaling van een songtekst? Het is uiteraard belangrijk dat de leerlingen het liedje eerst goed begrijpen. Ze zingen elk populair popnummer moeiteloos mee, maar staan vaak niet stil bij de betekenis van de tekst die zij zingen. Waar gaat het lied nou eigenlijk

Het zijn niet de letterlijke woorden, maar de boodschap en de sfeer van het nummer die in de vertaling centraal staan

over? Wat is de boodschap die de artiest wil overbrengen? Omdat er bij het vertalen van een liedtekst ook rekening gehouden moet worden met onder andere rijm en ritme kan er niet woord voor woord vertaald worden, maar zal er creatief met de vertaling moeten worden omgegaan. Het zijn niet de letterlijke woorden, maar de boodschap en de sfeer van het nummer die in de vertaling centraal zullen staan. Zet daarom de eerste les YouTube aan en laat leerlingen de videoclip bij het nummer zien. Laat ze het liedje meezingen als ze dat willen, zodat ze bekend raken met het ritme en de melodie.

In sommige gevallen lenen liedteksten zich ook heel goed voor een parodie of een hertaling, vooral als er sprake is van een cultuurverschil tussen de bron-taal en de doeltaal. De winnaressen van Nederland Vertaalt 2013 kozen ervoor om de fiets uit het liedje 'Bagagedrager' van Gers Pardoel te verruilen voor een vliegtuig in hun Engelse vertaling, omdat bij iemand achter op de fiets springen nou eenmaal iets oer-Hollands is en zeker niet vanzelfsprekend in het buitenland. En dit jaar schreven leerlingen uit vwo 3 'Videogames' van Lana Del Rey volledig om naar een potje monopoly met een valsspelende opa in hun bijzonder grappige Nederlandse vertaling.

Rijm

Het behouden van rijm in de vertaling van de liedtekst vraagt om een flinke dosis creativiteit met taal. Naast eindrijm is er in liedteksten vaak ook sprake van andere soorten rijm, zoals alliteratie en assonantie. Leerlingen zijn niet altijd bekend met alle soorten rijm. Geef ze een aantal voorbeelden en laat ze de liedtekst op rijm analyseren. Tijdens het vertalen zal het eerste woord dat in de leerling opkomt niet altijd geschikt zijn om mee te rijmen. Het omdraaien van de woordvolgorde zodat er een ander woord als rijmwoord eindigt, is dan een mogelijke oplossing.

Ook een optie is het zoeken naar andere manieren om hetzelfde te zeggen. Aan enkel een normaal

woordenboek zullen de leerlingen niet genoeg hebben; dit is een mooie gelegenheid om hen kennis te laten maken met het rijmwoordenboek en de thesaurus. Voor een vertaling naar het Engels is Rhymezone (<www.rhymezone.com>) een fantastisch online rijmwoordenboek dat leerlingen ook op hun smartphone of tablet kunnen raadplegen. Naast rijmwoorden en *near-rhymes* kunnen de leerlingen op Rhymezone ook terecht voor synoniemen, homoniemen en nog veel meer. Voor Nederlands rijm heeft Van Dale een online rijmwoordenboek (<www.vandale.nl/rijmwoordenboek/rijm>), maar er zijn ook talloze andere sites waar leerlingen op zoek kunnen naar rijmmogelijkheden.

Houd bij het criterium rijm wel steeds in gedachten dat er af en toe concessies moeten worden gedaan om ervoor te zorgen dat bijvoorbeeld het ritme blijft kloppen. Probeer daarom niet krampachtig alle rijm uit het origineel exact hetzelfde te houden in de vertaling. Een ABAB-rijmschema kan in de vertaling prima een ABAC-rijmschema worden als dat voor een natuurlijker vertaling zorgt.

Ritme

De volgende stap is het analyseren van het ritme. Daarbij zijn twee aspecten van belang: het aantal lettergrepen per tekstregel en de klemtonen in de melodie. Laat de leerlingen het nummer nogmaals horen en laat ze in de tekst het aantal lettergrepen per regel tellen en de beklemtoonde lettergrepen met een kleurtje onderstrepen. Tijdens het vertalen zullen zij ervoor moeten zorgen dat elke tekstregel hetzelfde aantal lettergrepen bevat als in het origineel. Daarnaast moeten ze opletten dat ze op de beklemtoonde lettergrepen in de melodie een betekenisdragend woord gebruiken waarvan de klemtoon op dezelfde plek valt.

Een kloppend ritme draagt bij aan de laatste twee criteria: natuurlijkheid en zingbaarheid. De beste manier om te testen of het ritme klopt en de tekst natuurlijk klinkt, is door de vertaling te zingen. Luisteraars hebben niet dezelfde luxe als lezers dat zij de tekst rustig

Het behouden van rijm in de vertaling van de liedtekst vraagt om een flinke dosis creativiteit met taal

nog een keer kunnen overlezen; de boodschap moet direct de eerste keer duidelijk te verstaan zijn. Als een onbeklemtoonde lettergreep valt op een klemtoon in de melodie, dan klinkt de tekst onnatuurlijk en is hij moeilijk te verstaan. Hetzelfde geldt voor een woord dat geen belangrijke betekenis draagt, zoals *en* of *dat* in een vertaling naar het Nederlands. Sommige woor-

den of zinnen blijken echte tongbrekers als je ze moet zingen, bijvoorbeeld een zin met veel *th*-klanken in een vertaling naar het Engels. Andere woorden bevatten misschien een onhandige klinker op een hoge noot. Zing de vertaling samen, of laat een leerling die goed kan zingen het liedje opvoeren voor de rest van de klas. Misschien zingt u wel zelf?

'Somebody That I Used To Know' – Gotye
Vertaling genomineerd in 2013 (Engels–Nederlands)

Now and then I think of when we were together	Zo nu en dan denk ik aan toen we samen waren
Like when you said you felt so happy you could die	Zoals toen je zei dat je kon sterven van geluk
Told myself that you were right for me	Zei mezelf dat je de ware was
But felt so lonely in your company	Maar aan de overkant was groener gras
But that was love and it's an ache I still remember	Maar liefde is een pijn die ik me nog herinner

'Bagagedrager' – Gers Pardoel
Winnende vertaling in 2014 (Nederlands–Engels)

Spring maar achterop bij mij, achter op m'n fiets.	Get into my aeroplane, yes into my plane.
En ik weet nog niet waar we naartoe gaan samen, maar dat boeit me ook helemaal niets.	And I never know where to go together, But we will drink a glass of champagne.
En spring maar achterop bij mij, dan gaan we samen weg, en ik weet nog niet waar naar toe, maar dat maakt niet uit want ik weet wel de weg.	Get into my aeroplane, it's just the both of us. And I still don't know where to go, but if you're scared to fly, we can go by bus.

Enkele fragmenten uit inzendingen voor de scholierenprijsvraag van Nederland Vertaalt

Ik moet eerlijk toegeven dat er momenten zijn geweest dat mijn leerlingen op het punt stonden om de handdoek in de ring te gooien. Op zo'n moment is het aan u om de leerlingen over die drempel heen te helpen en dat kan het beste als u zelf weet wat de valkuilen van het vertalen zijn. Print de tekst van uw favoriete nummer uit en probeer het eerst zelf eens. Ervaar de frustratie als het in het begin maar niet wil lukken. Betrek uw familie en vrienden erbij als u vastloopt en ervaar samen de triomf van die eerste gouden vondst

NEDERLAND VERTAALT

In mijn tweede jaar als docent wees een vriendin mij op de wedstrijd Nederland Vertaalt. Gezien mijn passie voor literair vertalen dacht ze dat ik het wel leuk zou vinden om mee te doen. Op de website van Nederland Vertaalt viel mijn oog op een link naar een scholierenprijsvraag. Middelbare scholieren konden meedoen door een populair popliedje van of naar het Engels te vertalen. De weken erop ging ik met havo 4 aan de slag met het vertalen van 'Somebody That I Used To Know' van Gotye. Vier jaar later hebben mijn leerlingen zeven nominaties binnengesleept en zelfs een keer de vertaaltrofee gewonnen met een Engelse vertaling van 'Bagagedrager' van Gers Pardoel.

Nederland Vertaalt is een initiatief van het Prins Bernhard Cultuurfonds dat in het leven is geroepen om meer aandacht te vestigen op het vertaalkvak. De vertaalmanifestatie bestaat uit een vertaalwedstrijd voor volwassenen met opgaven uit verschillende talen, een scholierenprijsvraag bestaande uit een Engelse en een Nederlandse liedtekst, en een vertaalmanifestatie in het Muziekgebouw aan 't IJ te Amsterdam met verschillende vertaalworkshops en de uitreiking van de Martinus Nijhoff Vertaalprijs, de belangrijkste Nederlandse onderscheiding voor vertalers. Tijdens deze vertaalmanifestatie worden ook de winnaars van Nederland Vertaalt en de scholierenprijsvraag bekendgemaakt.

De vertaalopgaven voor de scholierenprijsvraag verschijnen rond november op de website. De deadline voor inzendingen is begin januari. Meer informatie kunt u vinden op de website: <cultuurfonds.nl/nederland-vertaalt>.

en de trots als er dan toch uiteindelijk een prachtig vertaald lied voor uw neus ligt. *Getting lost in translation* kan natuurlijk op twee manieren worden opgevat – wie weet verliest u zich net als ik binnenkort ook wel volledig in het vertalen? ■

Laura Meershoek is docent Engels aan het Vlietland College in Leiden.

LITERATUUR

Low, P. (2003). Singable translations of songs. *Perspectives: Studies in Translatology*, 11(2), 87–103.

VERTALEN IN ZICHT

Vertalen in Zicht is een initiatief van Verstegen & Stigter en het Nederlands Letterfonds met als doel leerlingen en docenten enthousiast te maken voor vertalen. Vertalen in Zicht is nauw verbonden met de scholierenprijsvraag van Nederland Vertaalt. Het programma van Vertalen in Zicht bestaat uit twee gratis lesbrieven voor het vertalen van liedteksten en toneelteksten, vertalersbezoeken in de les en een jaarlijkse workshop voor geïnteresseerde docenten.

De lesbrieven bieden een stappenplan voor vertalen in de les voor alle moderne vreemde talen met een uitgebreide instructie voor leerlingen en voor docenten. Er is meer dan voldoende ruimte voor eigen invulling en flexibiliteit wat het aantal beschikbare lessen betreft. Beide lesbrieven zijn te downloaden op de website van het Nederlands Letterenfonds: <www.letterenfonds.nl/nl/vertalen-in-zicht>.

Daarnaast is op de website ook in twee voorbeeldlessen te zien hoe vertalen in de les in de praktijk in zijn werk gaat. In de voorbeeldles liedteksten ziet u mij aan het werk met mijn havo 4-klas van het Vlietland College in Leiden en in de voorbeeldles toneelteksten ziet u docent Engels Andrew Niemeijer – Leraar van het Jaar 2009 – met zijn MHV4-klas van het OSG West-Friesland in Hoorn.

Vertalen in Zicht biedt ook de mogelijkheid om tegen een vergoeding van 150 euro een erkend literair vertaler uit te nodigen om tijdens twee lessen te vertellen over zijn of haar vertaalervaringen, waarna de leerlingen in groepjes aan de slag gaan met een vertaalopdracht onder de bezielende begeleiding van de vertaler.

agenda

- 26 september 2016**
Europese Dag van de Talen, <http://edl.ecml.at>
- 26 september 2016**
NL Speaks, <www.nlspeaks.eu>
- 26 september – 1 oktober 2016**
Drongo Talenfestival, Utrecht, <www.drongofestival.nl>
- 1 oktober 2016**
Studiedag Spaans, Utrecht, <www.levendetalen.nl>
- 1 oktober 2016**
Studiedag Arabisch, Utrecht, <www.levendetalen.nl>
- 1 oktober 2016**
Ideeëndag Frans, Woerden, <www.levendetalen.nl>
- 7 oktober 2016**
Dag van de Friese letterkunde, <www.fryske-akademy.nl/nl/letterkundedei>
- 7 – 8 oktober 2016**
ETPRS16, Amersfoort, <www.tprsplatform.nl>
- 13 oktober 2016**
Nationaal Congres Taal en Lezen, <bit.ly/lm-taalenlezen>
- 2 november 2016**
NRO-congres, Amersfoort, <www.nro-congres.nl>
- 4 november 2016**
Landelijke Studiedag van Levende Talen, <www.levendetalen.nl>
- 7 – 9 november 2016**
Dé Onderwijsdagen, Rotterdam, <www.deonderwijsdagen.nl>
- 18 – 20 november 2016**
Nederlands als buurtaal, Luik, <www.taalunieversum.org>
- 25 november 2016**
Nascholingsdag Frans, Amsterdam, <www.romanisten.nl>
- 10 – 11 maart 2017**
Nationaal Congres Duits, Lunteren, <www.nationaalcongresduits.nl>
- 17 maart 2017**
Nationaal Congres Engels, Ede, <www.nationaalcongresengels.nl>
- 24 – 25 maart 2017**
Nationaal Congres Frans, <www.congresfrans.nl>

binnenkort

NRO-congres

Op 2 november 2016 organiseert het NRO in Amersfoort een congres voor het primair onderwijs, voortgezet onderwijs en middelbaar beroepsonderwijs, waar alles draait om de raakvlakken tussen onderzoek en onderwijs. Wat is de toegevoegde waarde van onderzoek voor leerkrachten, docenten, schoolleiders en schoolbestuurders? En hoe versterkt het perspectief van de school de kwaliteit van het onderzoek?

Op dit congres wordt gekeken naar verschillende (wetenschappelijke) onderzoeksprojecten over onderwijs. Wat zijn de nieuwste inzichten over thema's zoals toetsen of differentiatie en wat kan je hiermee in de klas? Wat leren de projecten ons over een goede samenwerking tussen onderzoekers en onderwijsprofessionals? En waarom zou een school wel of niet aan onderzoek (mee)doen?

Voor meer informatie en aanmelding, zie <www.nro-congres.nl>.

Nascholingscursus Duits 'Recent verschenen werken'

Van donderdagavond 16 maart tot zaterdagochtend 18 maart 2017 vindt in het Karmelklooster in Drachten de jaarlijkse nascholingscursus Recent Verschenen Werken van de Rijksuniversiteit Groningen plaats. Dr. Anne Bollmann, dr. Peter Groenewold, dr. Henk Harbers en prof. dr. Walter Schönau bespreken drie nieuwe Duitse romans (van Bov Bjerg, Benedict Wells en Robert Seethaler) en een film (van Christian Schwochow).

Info en aanmelding voor 1 november per e-mail via <h.harbers@rug.nl>.

Spelen met taal

Op 25 november organiseert de Stichting Romanisten aan de Nederlandse Universiteiten een nascholingsdag in Amsterdam voor docenten Frans in het voortgezet onderwijs, studenten aan universiteiten en hogescholen, en andere belangstellenden.

Het thema van de dag is 'Spelen met taal: Vormvernieuwingen in de Franse literatuur'. Op het programma staan vijf lezingen en een lunch. De sprekers zijn allen ervaren docenten aan universiteiten en in het voortgezet onderwijs. Deze nascholingscursus reikt ook materiaal aan dat in onderwijssituaties kan worden ingezet.

Deelnemers aan de dag ontvangen een certificaat van de Universiteit van Amsterdam/SRNU. Voor uitvoeriger informatie over programma, sprekers, tijd, plaats en aanmelding, zie <www.romanisten.nl>.

